

JAROSŁAW BIERNACZYK

SYLWETKI ŻYDÓW POCHODZĄCYCH Z PLESZEWA, ABSOLWENTÓW DAWNEGO KRÓLEWSKIEGO GIMNAZJUM W OSTROWIE

Galewski Hermann (1873 – ?), inżynier – urodził się 8 sierpnia 1873 r. w Pleszewie. Ojciec jego był miejscowym kupcem. Maturę zdał w gimnazjum ostrowskim w 1893 r. Następnie studiował budownictwo na Politechnice w Charlottenburgu (obecnie dzielnica Berlina) oraz budowę maszyn na Politechnice w Berlinie i w Monachium. Pracował na tym stanowisku w Dyrekcji Królewskich Kolei w Kolonii i Generalnej Dyrekcji Kolei Państwowych w Strassburgu. W 1901 r. otrzymał tytuł budowniczego rządowego. W 1902 r. zatrudniony był w Anatolijskim Towarzystwie Kolei Żelaznych w Turcji. W 1903 r. główny inżynier, 1907 r. główny inspektor Towarzystwa, a w 1909 r. dyrektor Kolei Bagdadzkiej. Odznaczony wieloma orderami. W okresie międzywojennym zasiadał w zarządzie niemieckiej firmy budowlanej „Holzmann AG”. Po przejęciu władzy w Niemczech przez nazistów zwolniony został z tej funkcji.

Literatura: J.Biernaczyk, Słownik biograficzny Żydów ostrowskich – Jews of Ostrów. The Biographical Dictionary, Ostrów Wielkopolski 2012, s.30–31, 15; Festschrift zur Feier des fünfzigjährigen Bestehens des Königlichen Gymnasiums zu Ostrowo, *Übersicht der Abiturienten*, poz. 610, Ostrowo 1895; A.Heppner, J.Herzberg, *Aus Vergangenheit und Gegenwart der Juden und der jüdischen Gemeinden in den Posener Landen*, Koschmin-Bromberg 1909, s.703; http://www.nadir.org/nadir/periodika/jungle_world/99/31/08b.htm

Grzymisch Siegfried (1875 – 1944), rabin – urodził się 4 sierpnia 1875 r. w Pleszewie. Ojciec jego Samuel był kupcem. Po ukończeniu progimnazjum w Pleszewie uczęszczał do Królewskiego Gimnazjum w Ostrowie w którym w 1894 r. zdał maturę. Następnie studiował filozofię, filologię orientalną, literaturę niemiecką oraz historię na Uniwersytecie Wrocławskim. Równocześnie studiował w Żydowskim Seminarium Teologicznym we Wrocławiu. Studia uniwersytecie zakończył obroną pracy doktorskiej „Spinozas Lehren von der Ewigkeit und Unsterblichkeit”. Jednocześnie ukończył studia teologiczne uzyskując dyplom rabina. Był najpierw rabinem pomocniczym w Pile, Magdeburgu i Gdańsku, a później rabinem okręgowym Birkenfeld, Bretten, Karlsruhe i w Bruchsal w Badenii-Wirtembergii. 22 października 1940 r. wraz z żoną Karolą deportowany został z Bruchsal do obozu w miejscowości Gurs na południu Francji, gdzie internowano około 4 tysiące Żydów niemieckich. Deportowany do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Auschwitz i tam w 1944 r. zamordowany. Rabin Grzymisch opublikował rozprawy: *Spinozas Lehre von der Ewigkeit und Unsterblichkeit* (1898), „Die Weisheit der Heiligen Schrift der Israeliten: Ein Gedankensystem in Bibelversen” (1909), *Landesverein zur Erziehung israelitischer Waisen im*

Großherzogtum Baden in seinen ersten fünfundzwanzig Jahren, (1913), *Vollständiger Bericht des Rabbiners Dr. Grzymisch über die israelitische Gemeinde 1914–1918*, [w:] Josef Münch, *Bruchsal im Weltkrieg 1914–1920*, Stuttgart 1921, *Der israelitische Verbandsfriedhof bei Obergrombach*, [w:] Central-Verein-Kalender, hrsg. vom Central-Verein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens, Landesverband Baden, 1931, s. 5–21 oraz “Der israelitische Verbandsfriedhof bei Obergrombach” (1931), *Wormser Rabbiner und die Juden im Fürstbistum Speyer*, [w:] Schiff, 1938, s. 71–77.

Literatura: J.Biernaczyk, *Słownik biograficzny Żydów ostrowskich – Jews of Ostrów. The Biographical Dictionary*, Ostrów Wielkopolski 2012, s.37–38, 156–157; *Festschrift zur Feier des fünfzigjährigen Bestehens des Königlichen Gymnasiums zu Ostrowo, Übersicht der Abiturienten*, poz. 634, Ostrowo 1895; A.Heppner, J.Herzberg, *Aus Vergangenheit und Gegenwart der Juden und der jüdischen Gemeinden in den Posener Landen*, Koschmin-Bromberg, 1909, s.703; Jürgen Stude: *Geschichte der Juden in Bruchsal. Veröffentlichungen zur Geschichte der Stadt Bruchsal*. Bd. 23, Verlag Regionalkultur, Ubstadt-Weiher 2007; [http://www.literature.at/webinterface/library/COLLECTION_V01?objid=1459&view=0&start=270&zoom=;](http://www.literature.at/webinterface/library/COLLECTION_V01?objid=1459&view=0&start=270&zoom=)

<http://www.bns2.de/projekte/Exner/7rechts.htm>;

http://www.alemannia-judaica.de/bretten_synagoge.htm

Heppner Aron (1865 – 1938), rabin, historyk – Drzewo genealogiczne osiadłej w Wielkopolsce rodziny Heppnerów pozwala nam cofnąć się do przełomu XVII i XVIII wieku. Wtedy to, około 1700 r. urodził się Eisig Hepner, w prostej linii przodek Arona Heppnera. W połowie XVIII osiedlił się on w Jaraczewie niedaleko Jarocina. Rodzina Hepnerów (od XIX wieku pisownia nazwiska „Heppner”) w miejscowości tej mieszkała przez trzy pokolenia. Później, już w wieku XIX przeniosła się do Żerkowa. W Żerkowie też urodził się ojciec Arona – Pessach (Paul) Heppner, który jako człowiek dorosły zamieszkał w Pleszewie, i tam też 22 lipca 1865 r. przyszedł na świat przyszły ostrowski gimnazjalista Aron Heppner. Pleszew był wtedy niewielkim miasteczkiem, w którym ilościowo dominowała ludność polska. Żydzi stanowili w nim jednak także znaczący odsetek, około 20% ogółu mieszkańców. Jedynie niewielka grupę urzędników stanowili Niemcy. Według przekazów rodzinnych, rodzina Heppnerów miała wcześniej nosić nazwisko Baecker, co związane było z wykonywanym z pokolenia na pokolenie zawodem piekarza. Wykonywał go także ojciec Arona Heppnera. Rodzina Heppnerów – ojciec Pessach, matka Riecka (pochodząca z Kobylina) oraz ich jedyny syn Aron wiedli w Pleszewie życie skromnej, a przy tym pobożnej rodziny żydowskiej. Młody Aron uczęszczał w Pleszewie do szkoły ludowej, a także dodatkowo na lekcje do miejscowej żydowskiej szkoły religijnej, gdzie pod okiem znawcy Talmudu Moshe Gellerta zgłębiał tajniki Świętej Księgi. Piątkowe wieczory oraz sobotnie przedpołudnia spędzał razem z pobożnym ojcem w pleszewskiej synagodze. Ojciec jego należał do zarządu pleszewskiej gminy żydowskiej, a także przewodził aż do swej śmierci w 1912 r. stowarzyszeniu dobroczynnemu „Chebra Kadischa”, które zajmowało się opieką nad chorymi i ubogimi oraz pomocą podczas urządzania pogrzebów. Po ukończeniu szkoły ludowej, jeszcze przez dwa lata przebywał Aron Heppner w rodzinnym Pleszewie, gdzie miejscowy rabin dr Elias Silberberg przygotowywał go do nauki w gimnazjum, ucząc łaciny i greki. Wreszcie w 1881 r. udał się do Ostrowa, aby tutaj rozpocząć naukę w Kró-

lewskim Gimnazjum. Ostrów zrobił na młodym chłopcu duże wrażenie. Był nie tylko miastem większym od jego rodzinnego Pleszewa, pozwalał mu nie tylko odbyć studia gimnazjalne, ale także umożliwił mu kontakt z przybywającymi tutaj często żydowskim kupcami z zaboru rosyjskiego. Ostrowska gmina żydowska miała też charakter bardziej liberalny, co dla młodego Arona było także nowym doświadczeniem. W Ostrowie zamieszkał na stacji u krewnej – ciotki Goldschmidt. Jak wspominał, nauka nie przychodziła mu łatwo, a i problemy materialne dawały mu się we znaki. Czesne oraz opłata za stancję były dla jego ubogich rodziców dużym wydatkiem, często więc myślał o przerwaniu nauki w gimnazjum i powrocie do Pleszewa, aby tam podjąć jakąś pracę i wspomóc materialnie rodziców. Jedyne własnej pilności oraz apelom matki, aby nauki nie przerywał, zawdzięczał uzyskanie świadectwa dojrzałości. W Ostrowie kontynuował także studia teologiczne w domu miejscowego rabina dr. Israela Meira Freimanna. Na ile ważne były to dla Arona Heppnera nauki świadczy fakt, iż wspomniał o tym w swym krótkim curriculum vitae, które zamieścił we wstępie do swej rozprawie doktorskiej. W murach ostrowskiego gimnazjum zawarł też przyjaźnie, które przetrwały przez całe jego życie. Tutaj poznał m.in. z Otto Landsberga, (przyszłego niemieckiego ministra sprawiedliwości), braci Georga i Maxa Goldmannów (swych przyszłych szwagrów), a także odnowił przyjaźń z poznanym już w Pleszewie, starszym od siebie o kilka lat Heimannem Kottkiem (przyszłym rabinem i historykiem w Bad Homburg). W domu rabina Freimanna poznał z pewnością także jego syna, późniejszego wybitnego historyka i biografę ostrowskiej gminy żydowskiej Arona Freimanna. W Ostrowie też poznał Aron Heppner siostrę braci Goldmann Selmę, która później zostanie jego żoną. Maturę zdał Aron Heppner w murach ostrowskiego gimnazjum w 1885 r. Był jednym z piętnastu abiturientów w tym roku. Co warte podkreślenia, aż ośmiu z nich pochodziło z rodzin żydowskich, czterech było Niemcami, a trzech Polakami. Chciał studiować medycynę, jednak pragnieniem jego matki było, aby został rabinem. Pogodził się z tym życzeniem i rozpoczął studia w Seminarium Rabinicznym oraz jednocześnie na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Berlinie. Seminarium berlińskie kierowane przez dr. Hildesheimera, cieszyło się z jednej strony sławą uczelni ortodoksyjnej, z drugiej jednak strony niewielka liczba studentów (20–25 słuchaczy) przy 4 zaledwie wykładowcach stwarzała możliwość bliższego kontaktu między słuchaczami i profesorami. Dla studenta z prowincji, jakim był Aron Heppner Berlin stwarzał także cały szereg innych możliwości intelektualnego rozwoju. Heppner uczęszczał do teatrów na przedstawienia niemieckich klasyków, odwiedzał muzea, był także świadkiem zmian politycznych zapoczątkowanych wstąpieniem na tron nowego cesarza Wilhelma II. W Berlinie też ukształtowała się w Heppnerze niemiecka świadomość narodowa, której pozostał wierny aż do końca życia. Po pięciu latach nauki, w 1890 r. ukończył zarówno seminarium otrzymując dyplom rabina, jak i studia uniwersyteckie w dziedzinie filozofii, historii i języków orientalnych. Dyplom doktora filozofii za rozprawę „Die Scholien des Bar-Hebraeus zu Ruth und den apokriphischen Zusätzen zum Buche Daniel” obronił z wyróżnieniem („cum laude”), nie w Berlinie jednak, a na Uniwersytecie w Halle. Krótko po obronie doktoratu, latem 1890 r. wybrany został rabinem przez gminę żydowską z Koźmina Wielkopolskiego. Zawarł także w tym czasie, w Ostrowie związek małżeński ze swą narzeczoną Selmą Goldmann. We wrześniu tego roku małżeństwo Heppnerów

przeniosło się do Koźmina, w którym pozostanie przez następnych 30 lat. Koźmin liczył pod koniec XIX wieku 5 tysięcy mieszkańców, w tym około 450 Żydów. Rabin Heppner będąc człowiekiem skromnym, a przy tym przyjaźnie nastawionym do otoczenia zyskał sobie szybko uznanie zarówno w gminie żydowskiej, jak i pośród chrześcijańskich mieszkańców Koźmina. Utrzymywał poprawne stosunki zarówno z miejscowym proboszczem katolickim jak i z pastorem ewangelickim, a także z burmistrzem Jahnke (Niemiec-katolik). Jedynie na samym początku swego urzędowania popadł w konflikt z miejscowymi przywódcami gminy żydowskiej, nauczycielem Schneiderem oraz kantorem Jospe, którzy podczas wakatu po poprzednim rabinie zaczęli odgrywać wiodącą rolę w gminie, i dla których pojawienie się nowego rabina stanowiło zagrożenie dla ich pozycji w gminie. Konflikt ten, udało się jednak rozwiązać szybko i w sposób polubowny. Rabin Heppner pełnił w Koźminie nie tylko funkcję duchownego. Prowadził także lekcje religii w miejscowej żydowskiej szkole wyznaniowej, a z czasem objął także stanowisko szkolnego inspektora powiatowego szkół żydowskich na powiaty koźmiński i jarociński. Stał także na czele działającego na terenie Koźmina żydowskiego towarzystwa dobroczynnego – „Armen Verein”. O popularności jaką cieszył się w środowisku świadczy to, iż po radę zgłaszali się do niego nie tylko Żydzi, ale także przedstawiciele obu wyznań chrześcijańskich. W życiu prywatnym był rabin Heppner ojcem sporej gromadki dzieci. Już w rok po ślubie urodził się jego pierworodny i jedyny syn Ernst. Po nim przyjdzie na świat jeszcze 7 córek. Sytuacja ta spowoduje, iż żona rabina zajmować się będzie głównie prowadzeniem domu i wychowaniem dzieci. Jako człowiek dogłębnie wykształcony pragnął rabin Heppner także na ternie Koźmina udzielać się na niwie naukowej. Rozpoczął od opracowania popularnego kalendarza żydowskiego. Po raz pierwszy ukazał się on w 1900 r. Kalendarz ten został przyjęty z akceptacją przez ogół użytkowników, zawierał on bowiem na każdej stronie szereg ważnych informacji, zarówno dotyczących religii mojżeszowej, jak i ważniejszych dat oraz danych biograficznych wybitnych postaci żydowskich, a także szereg porad przydatnych w najróżniejszych sytuacjach życiowych. Kalendarz wydrukowany został w drukarni Hermann Tucha w Koźminie, a koszta wydawnictwa poniósł sam autor. Kalendarz ten miał wiele wydań. Na terenie Wielkopolski ukazywał się aż do końca I wojny światowej, a później w latach dwudziestych także na terenie Wrocławia. Przyniósł on rabinowi Heppnerowi nie tylko popularność i uznanie, ale okazał się także sukcesem finansowym. Zarobione w ten sposób pieniądze pozwoliły później Aronowi Heppnerowi na opłacenie stosownego wykształcenia dla swych dzieci. Jego główne dzieło na niwie piśmienniczej dotyczyć będzie jednak historii wielkopolskich Żydów. Przygotowania do jego realizacji rozpocznie od opublikowania w 1903 r. w prasie żydowskiej ogłoszenia, z prośbą o nadsyłanie stosownych materiałów. Na ogłoszenie to odpowie nauczyciel żydowski z Bydgoszczy Isaak Herzberg, który nosił się z podobnym zamiarem wydawniczym. Spotkanie tych dwóch ludzi zapoczątkuje ich wieloletnią współpracę, której efektem będzie monumentalne, liczące ponad tysiąc stron dzieło „Aus Vergangenheit und Gegenwart der Juden und der jüdischen Gemeinden in den Posener Landen”. Praca ta ukazywała się postaci zeszytów, z których pierwszy oddano do druku w 1909 r. Część pierwsza tej publikacji zawiera dzieje Żydów polskich od czasów ich osiedlenia się na ziemiach polskich, aż do III rozbioru Polski w 1795 r. Część druga obejmuje dane statystyczne dotyczące gmin żydowskich

na terenie zaboru pruskiego. Część trzecia natomiast, najbardziej obszerna zawiera w porządku alfabetycznym historię i opis wszystkich gmin żydowskich na terenie Wielkopolski (także historię ostrowskiej gminy żydowskiej, będącą kontynuacją wcześniejszej pracy Arona Freimanna). Ostatnia część została opracowana przez rabina Heppnera samodzielnie. Praca ta wymagała od autora ogromnego wysiłku. Musiał on bowiem pozyskać, często w wyniku osobistych podróży i poszukiwań w archiwach, materiał dotyczący aż 130 gmin żydowskich. Dzieło rozpoczęte w 1904 r. zostało ostatecznie doprowadzone do końca w 1929 r. Praca ta składa się ogółem z 26 zeszytów, z których 22 wydrukował Hermann Tuch z Koźmina, a 4 ostatnie bracia Rosenberger z Wrocławia. Ci ostatni wydrukowali także suplement do tego dzieła, który ukazał się kilka lat później. Praca Arona Heppnera i Isaaka Herzberga jest do dziś podstawową publikacją dotyczącą historii wielkopolskich Żydów, z którą zapoznać powinien się każdy kto chce zajmować się tą tematyką. Miłość rabina Heppnera do książek zaowocowała także stworzeniem przez niego biblioteki dla potrzeb koźmińskiej gminy wyznaniowej. Rabinowi Heppnerowi przybyszało obowiązków także jako duchownemu. W 1906 r. pozostając nadal rabinem w Koźminie, objął jednocześnie stanowisko rabina w Jarocinie i Jaraczewie. Przysporzyło mu to więcej pracy, ale też pozwoliło na wzrost dochodów, na które składały się głównie opłaty za śluby oraz pogrzeby. W tym czasie zaprzyjaźnił się on także z właścicielem okolicznych dóbr, ówczesnym ambasadorem Niemiec w Paryżu, księciem von Radolin-Radolińskim. Podczas jednego ze spotkań książe, znając zamiłowanie rabina do książek podarował mu księgę pamiątkową „Historia Domu Radolin-Radoliński Herbu Leszycze”. Na początku sierpnia 1915 r. obchodził rabin Heppner uroczyste dwie rocznice. Najpierw z udziałem całej gminy koźmińskiej, a także w obecności duchownych obu wyznań chrześcijańskich, 25. rocznicę pełnienia funkcji rabina w Koźminie. Kilka dni później, już tylko w gronie najbliższych 25. rocznicę zawarcia związku małżeńskiego z Selmą Goldmann. Dla rodziny Heppnerów pobyt w Koźminie zbliżał się jednak ku końcowi. Przegrana przez Niemcy I wojna światowa była jednocześnie końcem ich panowania w Wielkopolsce, która powróciła w granice odrodzonej Rzeczypospolitej Polskiej. Większość Żydów wielkopolskich odczuwając związki kulturowe z Niemcami opuściła tereny dawnej Prowincji Poznańskiej i przeniosła się na terytorium państwa niemieckiego. Podobnie uczyniła także większość Żydów z Koźmina, a pośród nich również rodzina rabina Heppnera. W październiku 1920 r. zamieszkali oni we Wrocławiu. Tam też, na Dolnym Śląsku spędzi rabin Aron Heppner ostatni okres swego życia. Rozpoczęcie praktycznie „nowego życia” w wielkim mieście jakim był Wrocław, w całkowicie nowym otoczeniu nie było, dla starszego już wiekiem rabina Heppnera zadaniem łatwym. Z pomocą przyszedł mu krewny, Elkan Weiss właściciel wrocławskiej synagogi „Tempel zum Tempel”. Za jego zgodą rozpoczął w niej od święta Chanuka w 1920 r, odprawiać nabożeństwa. Jednocześnie jako przesiedleńcowi, władze miejskie Wrocławia przyznały rabinowi oraz jego rodzinie mieszkanie kwaterunkowe. Z czasem też poprawiła się jego sytuacja materialna. Otrzymał posadę nauczyciela religii w średniej szkole żeńskiej oraz stanowisko wykładowcy w szkole talmudycznej, przygotowujących przyszłych duchownych żydowskich. Sporadycznie udzielał także ślubów oraz prowadził pogrzeby. W 1923 r. zarząd gminy żydowskiej powierzył rabinowi Heppnerowi zebranie i uporządkowanie zgromadzonych przez nią zbiorów archiwalnych. Aron Heppner mógł

więc znowu poświęcić się pracy historyka-archiwariusza. Już w 1924 r. stworzył on, z prawdziwego zdarzenia archiwum. Radość z ukończenia prac zakłóciła mu niestety śmierć żony, która nastąpiła 19 października 1923 r. Rabin Heppner zaczął także publikować teksty o tematyce historycznej na łamach prasy żydowskiej ukazującej się we Wrocławiu oraz w Berlinie. Uwieńczeniem tych prac była opublikowana w 1931 r. ostatnia już jego publikacja zwarta. Poświęcił ją wybitnym Żydom związanym z Wrocławiem i zatytułował „Jüdische Persönlichkeiten in und aus Breslau”. 30 stycznia 1933 r. władzę w Niemczech przejęli naziści. Rozpoczęły się prześladowania niemieckich Żydów. Wrocławskie archiwum, którym kierował rabin Heppner pracowało jednak nadal. Po wprowadzeniu w 1936 r. ustaw rasowych także tą instytucją zainteresowało się niestety gestapo. Od rabina Heppnera żądano coraz częściej danych personalnych wrocławskich Żydów oraz informacji na temat instytucji żydowskich na terenie Wrocławia. Nie wróżyło to dobrze na przyszłość. Jeszcze w lipcu 1935 r. obchodził rabin Heppner uroczyste swoje 70. urodziny. Gmina wrocławska wydała z tej okazji nawet, poświęcone mu okolicznościowe wydawnictwo. W tym czasie wielu Żydów postanowiło opuścić Niemcy. Uczynił to także zamieszkały w Hamburgu jedyny syn rabina dr Ernst Heppner, który wyjechał w 1934 r. do Palestyny. Krótco potem postąpiło podobnie dwóch wnuków rabina. On sam myślał także o wyjeździe. Pozostał jednak do końca we Wrocławiu, gdzie mieszkał razem z trzema niezamężnymi córkami, z których jedna, Otti Heppner pracowała razem z nim w archiwum. Sytuacja Żydów w Niemczech stawała się jednak coraz trudniejsza. 10 listopada 1938 r. aresztowani zostali przez gestapo dwaj zięciowie rabina Heppnera-Ernst Boehm i Otto Marcus. Obu umieszczono w obozie koncentracyjnym w Buchenwaldzie koło Weimaru. Wiadomość o tym spowodowała gwałtowne pogorszenie się stanu zdrowia, chorującego już od dawna Arona Heppnera. Zdruzgotany złymi wieściami zmarł 3 grudnia 1938 r. i pochowany został obok grobu swej żony Selmy na cmentarzu żydowskim we Wrocławiu. Na nagrobku wryto zgodnie z jego wolą, jedynie skromny napis: “Rabin w Koźminie 1890 – 1920”. Jeszcze 23 grudnia 1938 r., ostatnia już wtedy, ukazująca się w Niemczech legalnie, gazeta żydowska “Das Jüdische Nachrichtenblatt” zamieściła jego nekrolog, w którym podkreślono zasługi rabina Heppnera oraz jego przyjazne dla wszystkich usposobienie. W setną rocznicę urodzin rabina natomiast, w 1965 r. zięć rabina Otto Markus, opublikował w Izraelu broszurę zawierającą opis życia i pracy dr. Arona Heppnera.

Literatura: J. Biernaczyk, *Słownik biograficzny Żydów ostrowskich – Jews of Ostrów. The Biographical Dictionary*, Ostrów Wielkopolski 2012, s. 41 – 48, 160 – 166; *Festschrift zur Feier des fünfzigjährigen Bestehens des Königlichen Gymnasiums zu Ostrowo, Übersicht der Abiturienten*, poz. 483, Ostrowo 1895; O. Marcus, *Rabbiner Dr. Aron Heppner s. A. (Koschmin-Breslau) anlaesslich seines 100. Geburtstages* 28. Tammus 1965. *Eine Biographie*, Nethania 1965; S. Neufeld, *Rabbiner Dr. Aron Heppner zum 100. Geburtstag*, [w:] *Allgemeine Wochenzeitung der Juden in Deutschland*, Jg. 20, 1965, Nr. 14, s. 4; K. A. Makowski, *Siła mitu. Żydzi w Poznańskim w dobie zaborów w piśmiennictwie historycznym*, Poznań 2004, s. 51 – 61; J. Biernaczyk, *Dr Aron Heppner (1865 – 1938), Rabin, historyk i archiwariusz*, [w:] *Szkice Koźmińskie*, Nr. 37/2006, s. 70 – 75.

Kottek Samuel Heimann (1860–1912), rabin, historyk – pierwotnym miejscem zamieszkania rodziny Kottek na ziemiach polskich było miasto Konin. Ojciec S.H. Kottka – kupiec Abraham Kottek przeniósł się w XIX wieku z niewiadomych powodów do leżącego na terenie zaboru pruskiego Pleszewa. Tam też 19 listopada 1860 r. urodził się chłopiec któremu rodzice dali imiona Samuel Heimann. Do czternastego roku życia Samuel Heimann Kottek, którego rodzeństwo stanowiły cztery siostry, nauki pobierał w rodzinnym Pleszewie. Od 1875 r. kontynuował jednak dalszą edukację w Królewskim Gimnazjum w Ostrowie. Tutaj też w 1881r. zdał maturę. Jednym z jego szkolnych kolegów był Martin Krotoszyner, później znany lekarz-urológ w San Francisco w USA. Następnie udał się do Berlina aby na miejscowym Uniwersytecie podjąć studia filozoficzne oraz orientalistyczne. Jednocześnie pod kierunkiem znanego rabina berlińskiego dr. Hildesheimera odbył także studia teologiczne, których efektem było otrzymanie dyplomu rabina. Studia uniwersytecie zwieńczył natomiast doktoratem z filozofii obronionym na Uniwersytecie w Lipsku w 1886 r. Dysertacja poświęcona była tłumaczeniu i krytycznemu komentarzowi szóstej księgi „Wojny żydowskiej” Józefa Flawiusza („Das sechste Buch des Bellum Judaicum nach der von Ceriani photolithographisch edierten Peschitta-Handschrift überstzt und kritisch bearbeitet”). Stanowisko rabina uzyskał Samuel Heimann Kottek w 1887 r. w Bad Homburg von der Höhe, niewielkim mieście na zachodzie Niemiec. Było to wtedy popularne uzdrowisko słynące ze swych wód mineralnych. Gmina żydowska była w nim niewielka, jednak w miesiącach letnich przybywało do tego uzdrowiska wielu Żydów, wśród których spotykano znanych rabinów-chasydów. W mieście wybudowano więc dość dużych rozmiarów synagogę, żydowskie sanatorium a nawet koszerny hotel. Już w pierwszym roku pracy w Bad Homburg rabin S.H. Kottek dostąpił zaszczytu bycia przedstawionym cesarzowej niemieckiej Auguście, które w sierpniu 1887 r. odwiedziła to miasto. W Bad Homburg założył też rabin Kottek swą rodzinę. Związek małżeński zawarł z Rosą Sender, pochodzącą z Biebrich nad Renem. Małżeństwo to doczekało się dziewięciorga dzieci (czterech synów i pięć córek). Dobra sytuacja materialna pozwoliła im na zakup domu w Bad Homburg. Samuel Heimann Kottek był w mieście tym nie tylko rabinem i nauczycielem religii mojżeszowej w miejscowym gimnazjum, ale także-coby warto wspomnieć-poświęcał się badaniom historycznym. Wydał drukiem szereg przyczynków i monografii historycznych o dość szerokiej tematyce. Publikował na temat nauki żydowskiej na terenie starożytnej Palestyny i Babilonii, praw i obyczajów żydowskich a także stosunku starożytnego Rzymu do ludności żydowskiej w Palestynie. Był także jednym z założycieli Towarzystwa Żydowsko-Literackiego („Jüdisch-Literarische Gesellschaft”) we Frankfurcie nad Menem. Opracował także dzieje gminy żydowskiej w Bad Homburg, której początki sięgały XIV wieku. W swym domu organizował on także konferencje w których uczestniczyło także wielu rabinów ortodoksyjnych z Rosji, odwiedzających uzdrowiska w Bad Homburg. W kwietniu 1912 r. obchodził rabin Samuel Heimann Kottek uroczyste 25. rocznicę pracy jako rabin gminy w Bad Homburg. Krótco potem jednak, 27 grudnia 1912 r. zmarł nagle na atak serca. Jego grób na cmentarzu żydowskim w Bad Homburg zachował się do naszych czasów. Jak już wspomniano we wstępie dzieło jego życia, obszerna „Geschichte der Juden” ukazała się drukiem we Frankfurcie nad Menem trzy lata po śmierci autora. Jest to okazałej objętości (457 stron), dużego formatu

książka będąca popularnym podręcznikiem historii narodu żydowskiego w czasach postbiblijnych. Książka składa się z pięciu części. W pierwszej opisane zostały wydarzenia od niewoli babilońskiej do zburzenia drugiej świątyni w Jerozolimie. Druga opisuje losy Żydów umiejscowione pomiędzy pierwszym i dziesiątym wiekiem ery chrześcijańskiej. Część trzecia doprowadzona jest do momentu wypędzenia Żydów z Hiszpanii, czwarta natomiast kończy się wraz z procesem emancypacji Żydów w państwach zachodnioeuropejskich w XVIII wieku. Część ostatnia, piąta natomiast poświęcona jest losom Żydów europejskich w XIX stuleciu. Warto wspomnieć, że spora część książki poświęcona jest wybitnym postaciom religii i kultury żydowskiej, spośród których znajdziemy także związanego z Ostrowem prof. Heinricha Graetza. Sporo miejsca poświęca autor książki dziejom Żydów polskich. Rabin Kottek opublikował ponadto: „Das 6. Buch der bellum judaicum nach der von Ceriani edit Peschitta” (1886), „Fortschritt oder Rückschritt der jüdischen Wissenschaft” (1902), „Der Kaiser Diokletian in Palestina“ (1903), „Bacher’s Besprechung des Dorothea-Rishonim“ (1904), „Die Hochschulen in Palestine und Babylonien“ (1905), „Die Neumondsfeier im alten Israel“ (1907), „Gesetz und Überlieferung bei den Juden Babyloniens in vortalmudischer Zeit“ (1908). Rabin Samuel Heimann Kottek zmarł jeszcze przed wybuchem I wojny światowej, jego żona Rosa (jedna z jej bratanic, Toni Sender będzie deputowanym do Reichstagu z ramienia SPD) natomiast w 1928 r. Spośród ich dziewięciorga dzieci, czworo (trzech synów i jedna córka) stało się ofiarami Holocaustu. Dziś potomkowie dr. Samuela Heimanna Kottka mieszkają zarówno w Izraelu jak również w Europie i w USA. Jeden z jego wnuków, mieszkający w Izraelu dr Samuel Kottek jest lekarzem i profesorem historii medycyny na Uniwersytecie w Jerozolimie.

Literatura: J.Biernaczyk, *Słownik biograficzny Żydów ostrowskich – Jews of Ostrów. The Biographical Dictionary*, Ostrów Wielkopolski 2012, s.58–61, 176–179; *Festschrift zur Feier des fünfzigjährigen Bestehens des Königlichen Gymnasiums zu Ostrowo, Übersicht der Abiturienten*, poz. 424, Ostrowo 1895; H.Kottek, *Das sechste Buch des Bellum Judaicum nach der von Ceriani photolithographisch edirten Peschitta-Handschrift überstzt und kritisch bearbeitet*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Facultät der Universität Leipzig, *Lebenslauf*, Berlin 1886; S.Auerbach, *The Kottek Family. The descendants of Rabbi Dr. S.H. Kottek and Rose, nee Sender*, Beer Sheva 1987 A.Heppner, J.Herzberg, *Aus Vergangenheit und Gegenwart der Juden und der jüdischen Gemeinden in den Posner Landen*, Koschmin-Bromberg 1909, s.702; H.Grosche, *Geschichte der Juden in Bad Homburg vor der Höhe 1866–1945*, Frankfurt/Main 1991.

Malinowski Arnold (1886–?), lekarz – urodził się 20 marca 1886 r. w Pleszewie, jako syn Mendla, kantora i Cecylii z domu Pióro. Uczęszczał do gimnazjum w Ostrowie, gdzie w 1905 r. otrzymał świadectwo dojrzałości. Następnie przez okres pięciu lat studiował na Wydziale Medycznym Uniwersytetu w Berlinie. W dniu 21 sierpnia 1910 r. złożył egzaminy dyplomowe. Jako praktykant pracował w szpitalach w Hamburgu, w Darmstadt i w Saarbrücken. Prawo praktyki uzyskał 22 sierpnia 1911 r. Był potem asystentem II oddziału wewnętrznego Szpitala Miejskiego w Berlinie Friedrichshain. 25 września 1914 r. wstąpił jako ochotnik do armii niemieckiej.

W dniu 14 lipca 1917 r. uzyskał w Berlinie stopień doktora medycyny na podstawie rozprawy „Zur Klinik und Pathologie des primären Lungensarkoms”. Pracował jako specjalista chorób wewnętrznych i pediatra w Görlitz. W 1934 r. pozbawiony możliwości współpracy z kasą chorych w tym mieście, wyemigrował do Holandii. Literatura: J.Biernaczyk, *Słownik biograficzny Żydów ostrowskich – Jews of Ostrów. The Biographical Dictionary*, Ostrów Wielkopolski 2012, s.81 – 82, 198 – 199; 59. *Schulnachrichten des Königlichen Gymnasiums zu Ostrowo*, Ostrowo 1905, poz. 833; K.Niełacny, *Absolwenci i Wychowankowie Królewskiego Katolickiego Gimnazjum w Ostrowie w latach 1845–1918*, [w:] *Księga Pamięci Non Omnis Moriar-Alma Mater Ostroviensis*, T.10, Ostrów Wlkp 2003, s.168 – 169; http://www.slaek.de/50aeb1/2005/04/pdf/0405_173.pdf

Militscher Alfons (1882–1971), adwokat – urodził się 19 kwietnia 1882 r. w Pleszewie. Ojciec jego był rzeźnikiem w Pleszewie. Uczęszczał do Królewskiego Gimnazjum w Ostrowie, gdzie w 1901 r. uzyskał świadectwo dojrzałości. Ukończył studia prawnicze. Wykonywał następnie zawód adwokata w Ostrowie. Podczas Powstania Wielkopolskiego internowany przez władze polskie w Ostrowie a później w Szczypiornie. Po I wojnie światowej osiedlił się we Wrocławiu, gdzie kontynuował praktykę adwokacką. Mieszkał we Wrocławiu do 1944 r. Przeżył II wojnę światową i zmarł 11 stycznia 1971 r. we Frankfurcie nad Menem. Jego nagrobek zachował się na miejscowym cmentarzu żydowskim.

Literatura: J.Biernaczyk, *Słownik biograficzny Żydów ostrowskich – Jews of Ostrów. The Biographical Dictionary*, Ostrów Wielkopolski 2012, s.83 – 84, 200 – 201; 55. *Schulnachrichten des Königlichen Gymnasiums zu Ostrowo*, Ostrowo 1901; S.Jersch-Wenzel, *Quellen zur Geschichte der Juden in polnischen Archiven*, Bd.2, *Ehemalige preussische Provinz Schlesien* (S.Grob), München 2005 s.132; F.Rutz, *Z kroniki parafii ewangelickiej w Nowych Skalmierzycach 1916–1919 – Chronik der evangelischen Gemeinde Neu Skalmierschütz 1916–1919*, Ostrów Wielkopolski 2011, s. 107, 175; *Adressbuch der Stadt Ostrowo mit Nachbarorten Adelnau, Raschkow und Neu Skalmierschütz*, Ostrowo 1913, s. 57, 98; <http://www.flickr.com/photos/33784579@N05/5499169541/>; <http://breslau-wroclaw.de/wb/pages/gallery/postkarte1739.php>

Rabin Aron Heppner
(właścicielem fotografii jest wnuk rabina
– Menachem Heppner mieszkający
obecnie w Jerozolimie)

Rabin Samuel Heimann Kottek
(właścicielem fotografii jest wnuk rabina
– prof. dr Samuel Kottek mieszkający
obecnie w Jerozolimie)